

HATEZER ÉV RÉTEGSORA

Előzetes jelentés az egykori Óbudai Szeszgyár (Buszesz) területén végzett megelőző feltárásról

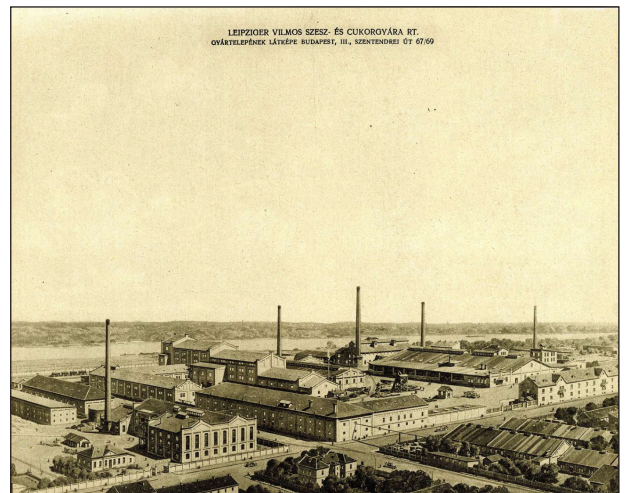
SZILAS GÁBOR¹ – BUDAI BALOGH TIBOR² – KISJUHÁSZ VIKTÓRIA³ – PAPP ADRIENN⁴ – SZABÓ NÓRA⁵ – HAJDU BARBARA⁶
Magyar Régészet 9. évf. (2020), 4. szám, pp. 1–12. <https://doi.org/10.36245/mr.2020.4.6>

Árpád-kori kőkemencés veremházak, római kori téglasírok és közfürdő, középső bronzkori épületek omladécai, kora bronzkori temető, késő rézkori agyaggyerő komplexumok. A több méter vastag rétegsorban egymás alatt jelentkező sok ezer régészeti jelenség, valamint csaknem ezer láda leletanyag csupán az érem egyik oldalát jelenti. A folyamatosan zúgó gépek, a betontörés fülsüketítő robaja és porfelhője, a HÉV ütemes hangja, külföldi építőmunkások moraja és szűk régészeti határidők alkotják az ellenpólust. Az egykori óbudai szeszgyár területén csaknem három éve tartó próba- és megelőző feltárások során a városi régészet csaknem minden ismert elemével szembesültünk, ugyanakkor tisztában vagyunk azzal is, hogy a nehézségek ellenére egyedi, különleges és talán megismételhetetlen lehetőség részesei lehetünk. Kutatási területünk ugyanis a római kori katonavárost és a középkori Óbudát lefedő történeti városmagok peremén helyezkedik el, a vizsgált lelőhelyrész kiterjedése pedig nem csak vertikális, hanem horizontális értelemben is tekintélyt parancsoló. A terepmunka rendkívül informatív időszakát követően remélhetően mihamarabb kezdetét veszi a feldolgozás fázisa, melynek eredményeképpen lépésről lépésre haladva érthetjük meg e különleges hely jelentőségét, ahol mostanáig az emberi jelenlét hatezer esztendő átölelő rétegsora húzódott.

A HELY SZELLEME – A TERÜLET KÖZELMÚLTJA ÉS KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

A Budapest III. kerületében található Bogdáni út – Folyamőr utca – Laktanya utca – szentendrei HÉV vonal által határolt terület Óbuda frekventált, központi részének számít, amely arany betűkkel írta be magát a főváros kiegyezést követően fellendülő iparosításának történetébe. Itt, ezen a telken alapította ugyanis 1867-ben Deutsch Jakab azt az ipari szeszt előállító gyáregységet, amely Leipziger Vilmos irányításával a századfordulóra az ország legnagyobb szesz- és ecetgyártó üzemévé nőtte ki magát (1. kép). A gyár területén folyó ipari tevékenység a folyamatos átalakításokat követően, csak a 2010-es évek elején szűnt meg; a terület új tulajdonosa 2016-ban kezdte meg a meglévő gyárépületek bontási munkáit. Mindezek fényében cseppet sem meglepő, hogy a szóban forgó területről már mintegy 150 éve kerülnek elő eltérő forrásértékkel bíró régészeti leletek, így a telek régészeti érintettsége szakmai berkekben már a 2017. évi próbaásatást megelőzően is közismert ténynek számított (GYURICZA 2008, 2–5).

A többkorszakos lelőhely őskori emlékeire vonatkozó első adatok még a 19. század utolsó harmadából

1. kép. Leipziger Vilmos Szesz- és Cukorgyára Rt. gyártelepének látképe 1930-ból (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, lelt. sz.: bibFSZ01472071)

¹ Régész, főosztályvezető, BTM Aquincumi Múzeum, Ős- és Népvándorlás kori Főosztály. E-mail: szilasg@gmail.com

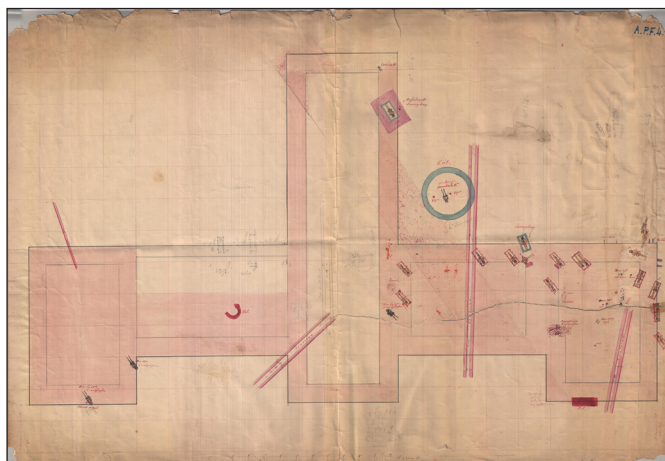
² Régész, BTM Aquincumi Múzeum, Ókortörténeti Főosztály. E-mail: budaibalogh@yahoo.com

³ Régész, BTM Aquincumi Múzeum, Ős- és Népvándorlás kori Főosztály. E-mail: kisjuhaszv@gmail.com

⁴ Régész, BTM Aquincumi Múzeum, Középkori Főosztály. E-mail: adry.papp@gmail.com

⁵ Régész, ELTE BTK Régészettudományi Intézet. E-mail: szabonori91@gmail.com

⁶ Régész, BTM Aquincumi Múzeum, Ókortörténeti Főosztály. E-mail: hajdu.barbara@aquincum.hu

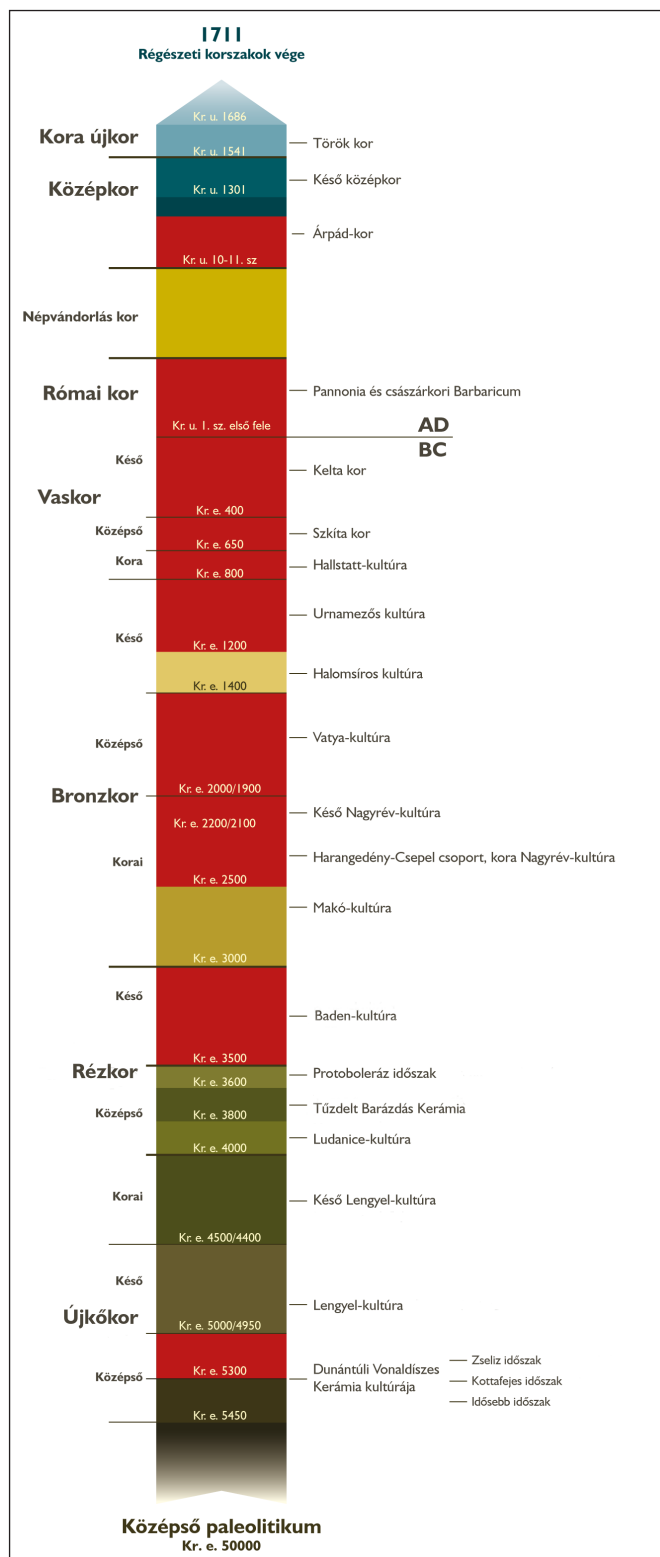
2. kép. A keleti temető elsőként feltárt sírjai a későbbi „központi csarnok” területén (Rómer Flóris 1868. évi feltárása; Zsigmondy Gusztáv összesítő akvarellje. Budapesti Történelmi Múzeum Aquincumi Múzeuma, Rajztár)

származnak, és bár a későbbi leletmentések, feltárások többnyire a római kori települési viszonyokat vizsgálták, az így felszínre kerülő késő rézkori, késő bronzkori, kora és késő vaskori leletek a terület intenzív őskori használatára utalnak (HAVAS 1892, 18; NAGY G. 1904, 111; NAGY L. 1937, 261; KABA 1984, 457, no. 2; KÖSZEGI 2000, 64, 81).

A gyárépítési munkák kezdetén (1868) láttak napvilágot az első római kori sírok (RÓMER 1868, 41–44, 65–68, 91–94; 2. kép) is. Ezek folyamatos előkerülése (KUZSINSZKY 1897a, 102; KUZSINSZKY 1897b, 403) miatt rövid időre még annak gyanúja is felmerült, hogy a Szeszgyár teljes kiterjedésében az aquincumi katonaváros északi temetőjének területére esik (NAGY L. 1937, 266). A későbbiek során aztán a telephely felezővonalától délre mind gyakrabban kerültek felszínre a katonaváros lakóházai, fürdőre utaló épületmaradványai, úttest- és csatornarészletei (NAGY L. 1942, 359, 363; SZILÁGYI 1955, 403; KABA 1976, 417, no. 86; PÓCZY 1983, 267).

A népvándorláskori területhasználatot szórványként gyűjtött, késő avarkori kerámiaedények alapján feltételezték (NAGY M. 1998, 39–40: FO 16), miközben a középkorkutatás a feltárásorozat 2017. évi megindítása előtt ugyancsak szórványleletek alapján (NAGY T. 1973, 212; FEHÉR, ÉRY & KRALOVÁNSZKY 1962, 25, no. 110) 10. századi temetőt sejtett a Szeszgyár területén.

Mindezen tudás birtokában 2017-ben kezdődött és napjainkban is zajlik a terület legújabb és egyben legátfogóbb kutatási időszaka. A telekre tervezett multifunkcionális lakópark építkezéséhez kapcsolódó ásatásorozat első felvonásaként Budai Balogh Tibor által vezetett próbafeltárás pontosította a lelőhely belső időrendjére, az épített emlékek területi eloszlására vonatkozóan eddig meglévő ismereteinket, és a későbbi kutatások tervezéséhez elengedhetetlenül fontos információkat nyertünk a terület belső rétegví-

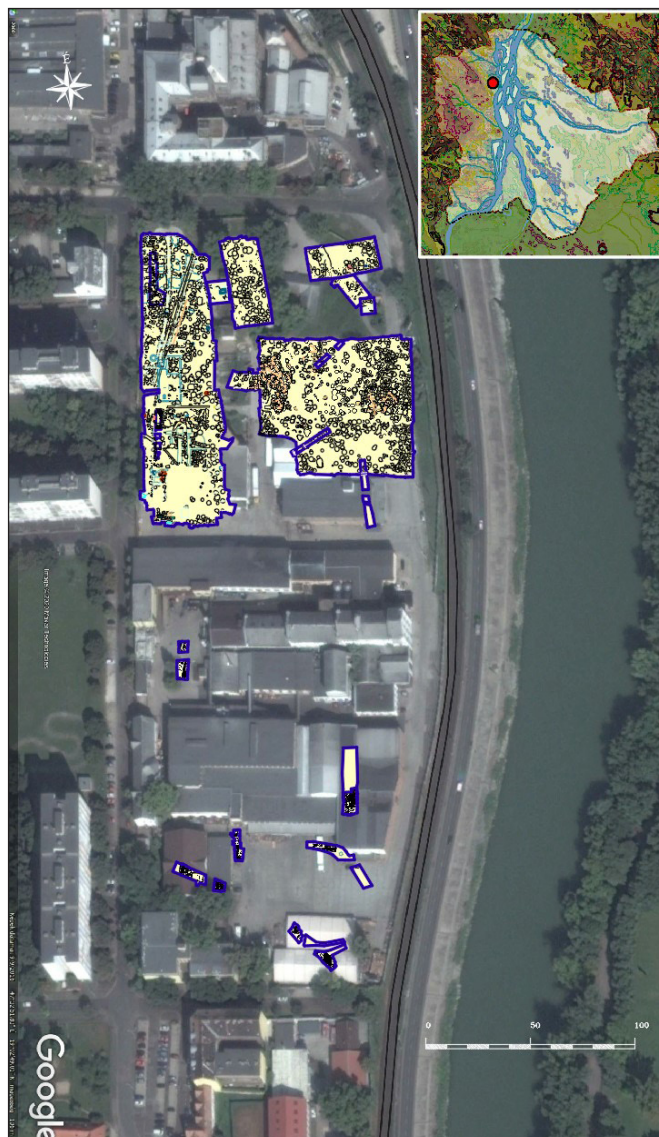

3. kép. Időszalagon pirossal ábrázolva a 2017–2020 között elvégzett kutatások során jelentkező régészeti korszakok (grafika: Kolozsvári Krisztián)

Szilas Gábor et al. • Hatezer év rétegsora

szonyairól, bolygatottságának mértékéről is (BUDAI BALOGH 2020).

Ezt követően 2018 szeptemberében vette kezdetét – előbb Havas Zoltán, majd Szilas Gábor vezetésével – egy megelőző feltárás-sorozat, amely az építési telek északról dél felé haladó beépítési üteméhez igazodva folyik, közvetlenül a kivitelezés előtt. A 2020 decemberéig befejeződő, három nagyobb ásatási szakaszt magában foglaló kutatás során mintegy 1 ha-os területen kilenc régészeti korszak legalább tizennégy periódusához tartozó (3. kép) három és félezer régészeti jelenség feltárását végeztük el (4. kép), és a munka csaknem ezer láda régészeti leletanyagot eredményezett. A jóval az átlag feletti intenzitást és komplexitást mutató lelőhely kutathatóságának szempontjából fontos kiemelni, hogy a próbafeltárás eredményei alapján csupán az építési telek déli felében számolhatunk a sűrű római városi beépítéssel összefüggésben megtartásra érdemes római kori épített emlékekkel. Ezzel szemben az északra eső felületek esetében lehetőségünk nyílt és nyílik a teljes, az újkori bolygatások ellenére viszonylag épen megőrződött régészeti rétegsor teljes, maradéktalan feltárására. Kutatásunk emellett horizontális kiterjedésében is mértékadó lehet, hiszen ez utóbbi területrészen 2022-ig várhatóan mintegy 15 000 m²-nyi, csaknem összefüggő felület vizsgálatára nyílik lehetőség. Ezzel együtt ugyanakkor munkánk során jelentős módszertani kihívással is szembesülünk, hiszen míg méretében, valamint pénzügyi, időbeli kereteit tekintve ásatásunk inkább a nagyfelületű feltárások kategóriájába sorolható, ennek keretein belül egy, a történeti városmagokra jellemző vastag rétegsort mutató lelőhely kutatását kell teljeskörűen és szakmailag is kielégítő módon elvégeznünk. Mindezt természetesen csak egy hatékonyan együttműködő csapat munkája révén valósíthatjuk meg, amelynek tagjai a régész kollégák és régésztechnikusok mellett a terepi helyzetre gyorsan reagáló földmérők és a tudományos feldolgozáshoz kapcsolódó helyszíni vizsgálatokat (drónfotózás, természetudományos mintavételek stb.) végző munkatársak is.⁷

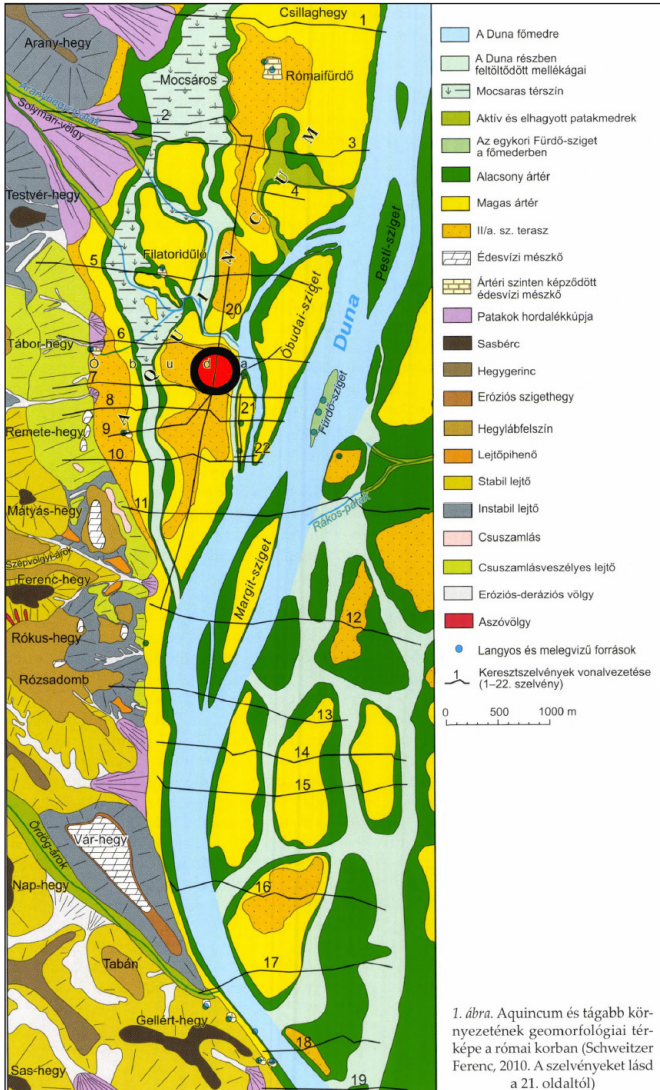

4. kép. A 2017–2020-as kutatások összesítő alaprajza, a gyártelek területére vetítve (geodézia: Fábíán István, Kovács Tibor, Juhász Gergely)

A LELŐHELY GEOMORFOLÓGIAI, ÖSVÍZRAJZI ÉS RÉTEGTANI VISZONYAI

Az óbudai Duna-partszakaszra vonatkozó, és egyre kiterjedtebb környezetrégészeti, geomorfológiai kutatásaink (SZILAS et al. 2019) nyomán kijelenthető, hogy területünk egyike a Budakalászi-Óbudai-öblözet

⁷ Itt fejezzük ki köszönetünket Lamm Flóra régésznek, Alfred Falchetto, Barna Ferenc, Kelemen Zsófia, Langer Dániel, Solnay Eszter, Schmidt Nikolett, Szabó Balázs, Tóbel-Domonkos Tícia régésztechnikusoknak, valamint Kangyal Orsolya és Lajtos Tamás rajzolóknak, Kovács Tibor, Fábíán István és Juhász Gergő geodétáknak, akik a terepi dokumentációs munkákban voltak nagy segítségünkre. Külön köszönet illeti Sándor Lajos műszeres leletfelderítőt az általa talált számtalan értékes fémtárgyért, Rupnik Lászlót (ELTE) a drónfelvételek készítéséért, Vicze Magdolnát, Kovács Gabriellát (Matrica Múzeum Százhalombatta) a mikromorfológiai, Viczián Istvánt és Balogh Jánost (ELKH FKI) az üledékföldtani és talajtani mintavételezés elvégzéséért, valamint mindenkit, aki akár csak rövid időre is, de tevékenyen részt vett a feltárásban.

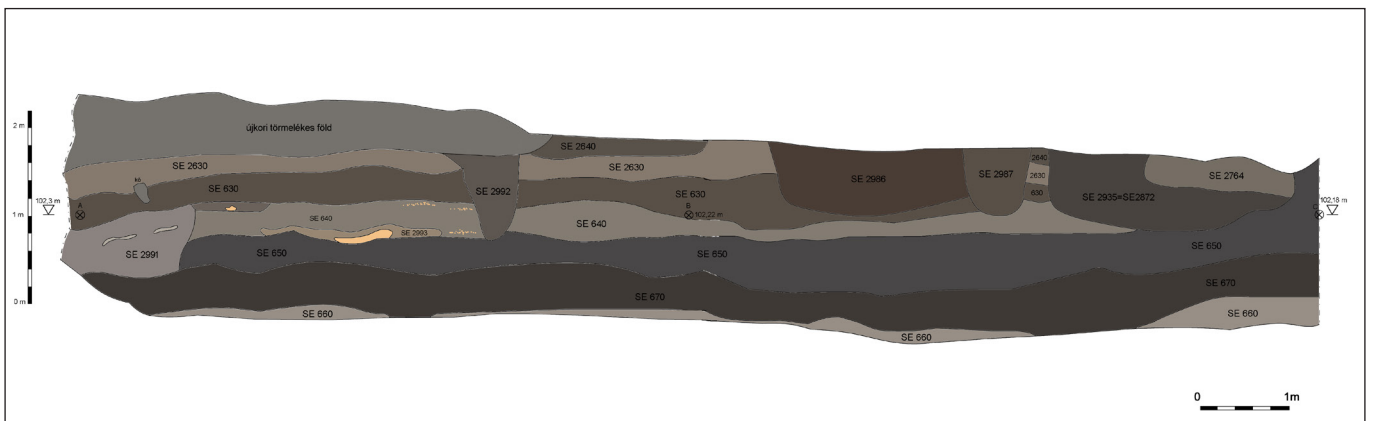
5. kép. A Budakalász-Óbudai öblület geomorfológiai térképe a feltárás helyével (H. KÉRDŐ & SCHWEITZER 2010, 1. ábra felhasználásával)

6. kép. 2018 telén készített légifelvétel a lelőhely nyugati, magasabban húzódó sávjában nyitott feltárási szelvényről (fotó: Rupnik László)

mikrorégió legkedvezőbb megtelepedési feltételeket kínáló térségeinek. Egykori felszínét részben a Duna pleisztocén bevágódása nyomán formálódó, 102,8 mBf átlagmagasságú, ármentes terasz felszíne alkotja. Kiváló közlekedéscsoporthelyi helyzetét a főág és az Aranyhegyi-patak egykori, a Filatorigáthoz lokalizált torkolatának viszonylagos közelsége erősítette, a vele határos főág-szakasz szigetekkel (Kis- és Nagy-Óbudai-sziget) tagolt zónája pedig a hely védelmi adottságát, gazdasági potenciálját növelte (5. kép).

A szűkebb értelemben vett kutatási terület rétegviszonyait és a területhasználat tér- és időbeli paramétereit alapvetően két, eltérő jellegű természetföldrajzi-morfológiai elem jelenléte határozza meg. Míg a nyugati 30 m széles sávban a Duna ún. II/a terasz maradványát alkotó löszös, homokos területet, ettől keletre egy eleinte meredekebben, majd enyhébben lejtő, kisebb egyenlenségeket mutató, agyagos-löszös altalajon képződő ún. magas árteret (I/b terasz) találunk. Ezzel összefüggésben előbbi területén jellemzően 40–60 cm vastag kultúrreteget dokumentáltunk (6. kép), utóbbi zónájában – hasonlóan a békásmegyeri partszakaszon tapasztaltakhoz – a rétegolló kinyílásával 1,5–2 m vastagságú, nagyobb horizontális és kisebb lokális szinteket egyaránt mutató régészeti rétegsort rögzítettünk (7. kép).

7. kép. Települési rétegek a „2D” felület nyugati tanúfalában. Metszetrajz (rajz: Kangyal Orsolya)

A FELTÁRÁSOK SORÁN ISMERTTÉ VÁLT RÉGÉSZETI KORSZAKOK

A kutatás jelenleg még a terepi dokumentálás fázisánál tart, így az eddig megszerzett információk elsősorban topográfiai jellegű következtetések levonását engedik meg, ugyanakkor egyes jelenségcsoportok láthatóan már most túlmutatnak lelőhelyünk közvetlen jelentőségén.

Az őskor évezredei

A terület legkorábbi emberi megtelepedésére ezidáig csak közvetett adatokkal rendelkezünk. A magasártér keleti harmadában jelentkező természetes eredetű üledékgyűjtő mélyedésbe másodlagosan bemosódó középső neolitikus leletanyag (csipett díszes, benyomkodott bütykös töredékek a Dunántúli Vonaldíszes Kerámia kultúrájának kottafejes és Zselíz időszakából,⁸ Kr. e. 5300–5000/4950) egy ilyen korú telep viszonylagos közelségére utal. Területünkől északra, a Csillaghegy-Békásmegyer partszakasz újkőkori települési hálózata viszonylag jól ismert (SZILAS & VIRÁG 2017, 23–24), és a területtel szomszédos dunai szigetvilág neolitikus területhasználata is lokalizálható (KÉRDŐ & VIRÁG 2006).

A késő rézkori Baden-kultúrának (Kr. e. 3500–3000) döntően a mélyebb, keleti térszín vastag, fekete agyagos humuszrétegében megtalált, kisebb-nagyobb gödörkomplexumai, hulladékgödrei egy nagy kiterjedésű, a part mentén hosszan elnyúló település részét képezik, melyet a friss terepi megfigyelések alapján északi irányban egészen a Filatorigát magasságáig követni tudunk.⁹ A települési gödörök betöltéseiből a természeti erőforrások intenzív kihasználásra utaló, nagy mennyiségű kagyló és halpikkely maradvány mellett egy gödörbe helyezett ép szarvasmarha váz került elő, ami a korszakból több helyről ismert rituális cselekménysor maradványaként értelmezhető. Hasonló nagy kiterjedésű település ismert a békásmegyeri partszakaszról is (LAMM & SZILAS 2020, 19–26, ENDRŐDI 2002).

Általánosságban kijelenthető, hogy a bronzkor időszaka mutatja a terület legintenzívebb őskori használatát, melyre a nagyszámú települési objektum mellett a csaknem egy méter vastagságban képződött, járószinteket, épületomladékokat tartalmazó kultúrreteg utal.

A kora bronzkor időszakában itt megtelepedő Harangedény-Csepel csoport (Kr. e. 2500–2200/2100) településrészlete és a vele összefüggő, tőle keletre, a Dunához közelebb húzódó vegyes rítusú temető (8–9. kép) képviseli területünkön a

8. kép. A kora bronzkori Harangedény-Csepel csoport sírjának mellékletei (fotó: Szilágyi Nóra, Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma)

9. kép. A kora bronzkori Harangedény-Csepel csoport zsugorított csontvázas temetkezése (fotó: Kisjuhász Viktória)

⁸ M. Virág Zsuzsanna szíves szóbeli közlése.

⁹ Budai Balogh Tibor ásatása, 2017.

legkomplexebb őskori települési struktúrárt. A korszak rendkívül sűrű településhálózatára utal, hogy a területünkől északra elterülő folyóparti zónában is jól láthatóan folytatódik az e korszakba sorolható településekből és temetőkből álló láncolat (Graphisoft Park: ENDRÖDI 2001). A település méhkas alakú tárológödrei melletti számos oszlopsor és épületomladék esetleges kora bronzkori oszlopszerkezetes felépítményként való azonosítása azonban csak a leletanyag részletes feldolgozása során lesz lehetséges. A telepjelenségek között kivételesnek számít egy különleges, négyzetes alaprajzú, rituális kontextusokat mutató beásás, mely egyedi rétegsorával, leletanyagával és a benne elhelyezett kutyavázakkal szoros kapcsolatot mutat egy hasonló kialakítású áldozati gödörrel, amit 1988-ban Szigetszentmiklós-Üdülősoron tártak fel (ENDRÖDI 1992, 87, 98, 112, 6. kép 100).

A teljes kutatási területen a késő Nagyrév / kora Vatya időszaktól a késő Vatya / Koszider periódusig (Kr. e. 2200/2100–1400) kimutatható középső bronzkori területhasználat egy önálló, a fekete őshumusz fedő hamus-faszenes, épülettörmelékes réteghez kapcsolódik, amely jól mutatja a terület jelentőségét a korszakban. Az ebben jelentkező *in situ* jelenségek és az ebből induló beásások jellegéből és a leletanyag minőségéből (10. kép) világosan látszik, hogy egy, a Duna menti Vatya lelőhelyekhez hasonló, több hektárra kiterjedő horizontális település központi zónájában vagyunk. A munkaterület északkeleti részén rábontással is bővített 19×8 m-es felületen egyedülálló lehetőségünk nyílt egy felmenő falú, a Vatya-kultúra kései fázisára keltezhető többperiódusú épületegyüttes feltárására. A mintegy negyven centiméter vastagságban jelentkező épületomladék bontása során dokumentálni tudtuk a tetőzet és az oldalfalak maradványait, alattuk a házak többszörösen megújított padlószintjeit, tüzelőhelyek, egykori berendezési tárgyak nyomait, a fekürétegbe mélyülve pedig szépen kirajzolódott a tetőzetet támasztó és a falszövetet alkotó gerendák oszlophelyeinek struktúrája is (11. kép). E korszakból hasonló jellegű megfigyelésekre ezidáig csak a kultúra központi, erődített, többretegű tell telepein volt lehetőség (Bölcske: POROSZLAI 1992, 144, Százhalombatta: VICZE 2013), az ún. sík telepek építészetére vonatkozóan nagyon kevés ismeretanyaggal rendelkezünk. A ház betöltéséből archeobotanikai, pollen- és foszfátanalízis céljából szisztematikusan gyűjtött nagyszámú földminta vizsgálata és – a százhalombattai Matrica Múzeummal való együttműködés keretében – a padlók anyagából vett mikromorfológiai minták kiértékelése mellett az épületek építészettörténeti rekonstrukcióját is szeretnénk elvégezni.

10. kép. Középső bronzkori, madár alakú csörgő töredéke (fotó: Szilágyi Nóra, Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma)

11. kép. Középső bronzkori cölöpvázás épület feltárás közben (fotó: Szilas Gábor)

igen érdekes telepjelenséget is sikerült megfigyelnünk: a lelőhely több pontján, összesen hat esetben nagy mennyiségű, több rétegben egymásra pakolt kerámiatöredékeket tartalmazó gödröket tártunk fel (12. kép), melyek a leletanyag mennyiségi mutatója mellett az edények funkció szerinti összetétele és a rajtuk látható másodlagos égésnyomok miatt is (deformált, felhabzott felület) figyelemre méltóak. Az említett hat esetet megvizsgálva egyértelműen megfigyelhető a tárolóedények dominanciája. Az urna alakú edények

rekonstrukcióját is szeretnénk elvégezni. Az épületekre utaló nyomok mellett egy további, igen érdekes telepjelenséget is sikerült megfigyelnünk: a lelőhely több pontján, összesen hat esetben nagy mennyiségű, több rétegben egymásra pakolt kerámiatöredékeket tartalmazó gödröket tártunk fel (12. kép), melyek a leletanyag mennyiségi mutatója mellett az edények funkció szerinti összetétele és a rajtuk látható másodlagos égésnyomok miatt is (deformált, felhabzott felület) figyelemre méltóak. Az említett hat esetet megvizsgálva egyértelműen megfigyelhető a tárolóedények dominanciája. Az urna alakú edények

12. kép. Középső bronzkori edénydepó utolsó bontási fázisa
(fotó: Szilas Gábor)

és mély tálak mellett belül bütykös, bordázott, durvított felületű, tejtermékek vagy alkoholos italok erjesztésére szolgáló pácoló edények töredékei is előfordultak bennük. A jelenség különleges, de nem teljesen egyedi, hiszen hasonló szituációban kerültek elő edények Budajenő – Hegyi-szántók középső bronzkori sík településén is (GUCSI & SZABÓ 2018). A leletegyüttesek minden bizonnyal tudatos döntés következtében kerültek éppen így a gödörbe, így véleményünk szerint a bronzkor teljes időszakában megfigyelhető edénydeponálás esetével állunk szemben. Ez a szokás a leletek összetétele és elhelyezkedése szempontjából igen változatos képet mutat, és okai korszakonként és kulturális közegenként eltérőek lehetnek (KALLA, RACZKY & SZABÓ 2013, 24). Ugyan a középső bronzkor edénydepói között főleg bögrékből álló együtteseket tartanak számon (SCHREIBER 1967, 49; KOVÁCS 1978, 221; P. FISCHL, KISS & KULCSÁR 1999, 77), az utóbbi évek nagy felületű feltárásai rávilágítottak, hogy a településeken a tárolóedények késő bronzkorra elterjedté váló deponálása már ekkor megfigyelhető (V. SZABÓ 2004, 86; ILON 2012, 19–30).

14. kép. Késő vaskori hulladékgyödör dokumentálás közben
(fotó: Szilas Gábor)

13. kép. Késő bronzkori nyélnyújtványos kard töredéke
(fotó: Szilágyi Nóra, Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma)

A Buszesz területén dokumentált késő bronzkori településrészlet fontos láncszemnek számít az urnamezős települési koncentráció rekonstruálásban. A Duna jobb partján található késő bronzkori (Kr.e. 1200–800) településhálózat részét képezik a vizsgált területtől délre, a Flórián térről (KŐSZEGI 1996) és a Harrer Pál utcából (KŐSZEGI 1984) ismert, ikonikusnak számító kora urnamezős leletegyüttesek, valamint tőle északra a Filatorigátnál több helyen megfigyelt urnamezős telepnyomok is (ZSIDI 2001, 60). A gazdag leletanyag (grafitos bevonattal ellátott fényezett áru, rostélyos kemence, platni- és tűzikutya töredékek, nyélnyújtványos bronz kard (13. kép), nyílhegy), a gödörkomplexumok, valamint a közöttük dokumentált, az urnamezős időszakra jellemző kisméretű cölöpvázaz épületek maradványai egyér-

Szilas Gábor et al. • Hatezer év rétegsora

telmüen a magasabb nyugati térszínen csoportosulnak; a keleti magasártér zónája ebben az időszakban csak szórványos területhasználatot mutat.

A korai és középső vaskori Hallstatt-kultúra (Kr. e. 800–450) jellegzetes emlékéanyagát adó, tárolóvermekből és földbe mélyített épületekből álló egységek alkotta település, hasonlóan az azt megelőző időszakhoz, egyértelműen a magasabb, II/a teraszmaradványt magában foglaló területsávra koncentrálódik. A korai és középső vaskor időszakának megtelepedési stratégiájába jól illeszkednek az itteni megfigyelések: hasonló intenzitású lelőhelyet a Duna-parti sávban északi irányban is ismerünk.

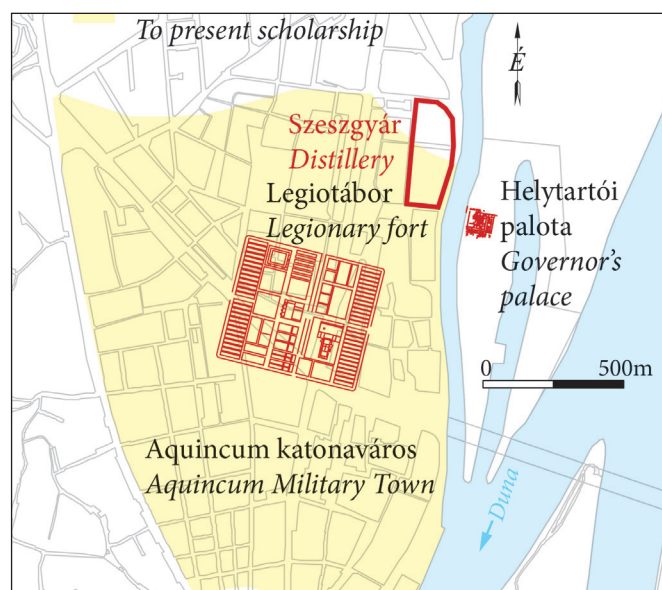
A késő vaskor időszakára az érintett partszakasz ismét teljes szélességében lakottá válik, a kelták falusias településének veremházakból, tároló- és hulladékgyödrökből (14. kép) származó leletanyaga a La Tène C2-D1 (Kr. e 180–60) időszakra tehető.

A katonaváros peremén

Az Aquincum-kutatás a 2017. évi próbafeltárástól több fontos kérdésre is feleletet várt. Az elért eredmények alapján a katonaváros északkeleti negyedének beépítési határát (amely nem azonos a település közigazgatási határával!) nagy biztonsággal meg lehetett húzni az Akác közí gyárkapu és az ún. „központi csarnok” délkeleti sarka közé szerkeszthető tengely mentén (15. kép). Az is egyértelművé vált, hogy a másfél évszázadon át zajló gyárépítkezések nem tettek komoly kárt a római kori városi maradványokban, hiszen a déli kutatóárkokban városi házak agyag- és cementpadlós helyiségei, egy közfürdő padlófűtéses termei (16. kép), valamint közművek láttak napvilágot igen jó állapotban. A jelenségek és a leletanyag ásatás közbeni, gyors kiértékelése alapján úgy tűnik, hogy az északkeleti városrész vizsgálat alá vont sávja a 3. század utolsó harmadában elpusztult, és többé nem is épült újjá. A területhasználat azonban a 4. században sem szakadt meg. A felhagyott városrész épületei, kertjei – a katonaváros többi negyedében tapasztaltakhoz hasonlóan – a városközpontba visszaszoruló lakosság temetkezőhelyévé váltak. Itt a külvárosban volt a késő római kori területhasznosításnak egy egyelőre nehezen értelmezhető aspektusa is, amely az ásatáson egy mesterségesen visszabontott, majd feltöltött lakóépületen átvezetett, minden építési periódusnál későbbi támpilléres fal formájában jelentkezett. A Szeszgyár területének vagy szűkebb környezetének katonai hasznosítását felveti, hogy a gyártelep északi térfelén elterülő temetőkből Frigeridusnak, a határvédő csapatok katonai parancsnokának (*dux Valeriae ripensis*: AD 371–373/374), illetve tisztikarának bélyeges téglái kerültek elő (17. kép). Nem zárható ki, hogy a tereprendezés és a támpilléres építmény emelése is kapcsolatban állt a Valentinianus-kori általános határerődítési programmal, de e kérdés biztos megválaszolása további kutatást igényel.

16. kép. Római közfürdő padlófűtéses helyiségeinek részlete (fotó: Szilágyi Nóra, Budapesti Történelmi Múzeum Aquincumi Múzeuma)

15. kép. Az egykori óbudai szeszgyár elhelyezkedése az antik topográfiára vetítve (rajz: Kolozsvári Krisztián, Budapesti Történelmi Múzeum Aquincumi Múzeuma)

Amíg a gyártelep déli térfelén zajló kisfelületű szondázás csak a katonaváros legkésőbbi építési

Szilas Gábor et al. • Hatezer év rétegsora

periódusainak kisléptékű vizsgálatát tette lehetővé, az északi térfél 2018-ban kezdődő szisztematikus feltárása a városon kívüli területhasználat teljes periodizációját ismertté tette. Három nagyméretű, félig földbemélyített ház képviseli a legkorábbi időszakot (Kr. u. 1. század vége, 2. század eleje). A vas-kori életmód és lakáskultúra ellenére e házak anyaga szintisztán provinciális termékekből áll, amely nem nélkülözi a drágább edényfajtákat sem, miközben a kelta hagyományú termékek teljesen hiányoznak a palettáról. Egy padlón heverő, összetört *amphora* a helyi lakosság körében meghonosodó mediterrán ízlést bizonyíthatja a gasztronómia terén is. A leletanyag teljes kiértékelése megadja majd a kis telep felhagyásának lehetséges időpontját, amely a katonaváros legkorábbi periódusának végével, a tartományi központ kiépítésének időszakával eshetett egybe.

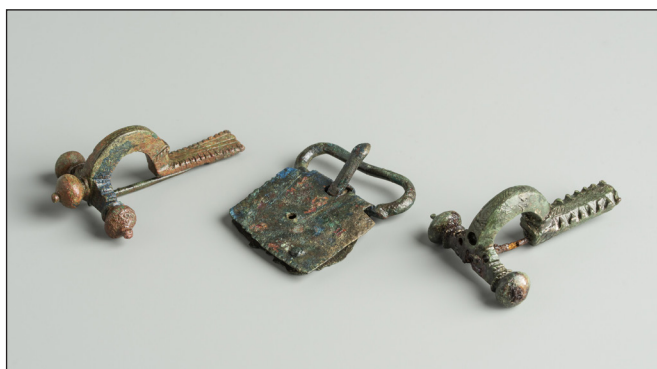
Ezt követően a terület nyugati sávjában komoly árokrendszer és egy kútsor létesült a mezőgazdasági hasznosítás (állattartás) jegyében. A korábbi telepjelenségeket vágó árkok és a kutak betöltéséből Kr. u. 2–3. századi leletanyag került elő.

A terület keleti sávja legkésőbb a 3. század középső harmadától egy, a Kis-Duna-ág partján futó, városból kivezető főút vonal mentén észak felé nyúló temetőként funkcionált, melyet már 1868-ban, a gyárépítkezés kezdetén is megbolygattak. Az eddigi megfigyeléseink alapján a temetőn belül rétegtanilag, illetve tájolás és sírtípusok alapján legalább három sírhorizont különíthető el. A legkésőbbi, 4. századi periódus *gracilis* csontvázai embertanilag is elütnek a korábbi robusztus népesség egyedeitől.

A terület nyugati sávjában különálló sírcsoportok létesültek a késő római időszakban. A gyártelep északnyugati sarkában húzódó temetőrészben az egyszerű földsírok mellett részleges kőládásírok és téglasírok is előkerültek. A sírokat jellegzetes 4. századi tárgyak – ezüstözött övcsat, hagymafejes fibulák – keltezik (18. kép). Ezt a sírcsoportot árokrendszer választja el egy délebbre húzódó, ugyancsak 4. századi temetkezőhelytől, amelyen belül legalább három sírhorizont mutatható ki. Közülük a legkorábbi hozzávetőlegesen azonos korú a keleti temető legkésőbbi sírjaival, és az ott megfigyelt *gracilis* alkatú népességhez köthető. A legkésőbbi sír Frigeridus *dux* hivatali idejéből származó bélyeges téglalából épült, mellékletei alapján nem lehet

17. kép. Téglabélyegek Frigeridus *dux* hivatali időszakából (fotó: Budai Balogh Tibor, Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma)

18. kép. Viseleti tárgyak a feltárási terület északnyugati sírcsoportjából (fotó: Szilágyi Nóra, Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma)

19. kép. Rendellenes temetkezések a déli sírcsoportban (fotó: Budai Balogh Tibor, Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma)

sokkal későbbi a Valentinianus-kornál. A déli sírcsoport a város irányába haladva tovább folytatódik és sűrűsödik.

A szeszgyár területén ismertté vált temetőekben szokatlanul magas a kísértethittel kapcsolatos vagy büntető szándékra visszavezethető rendellenes temetkezések aránya. A kétféle szándék lényegében véve azonos eljárásokban jelentkeznek: a holttest tényleges (kövel, téglával történő) vagy szimbolikus (a halottra helyezett vasszög vagy emberi koponya) lesúlyozásában, illetve a test összekötözésében (19. kép). A büntetésben részesülőket, mint kísértésre hajlamos, gonosz halottakat a „rendes emberektől” távol, a sírcsoporton kívül temették el lesúlyozva vagy összekötözve, de a kiközösítést olykor az érintett sírok eltérő tájolásával, komolyabb mélységével vagy a holttest hasra fektetésével is hangsúlyozták.

Az eddig feltárt temetőrészek csak korlátozott betekintést nyújtanak az egyes sírcsoportok viszonyaiba, nagyobb léptékű temetőfeltárássra a következő ásatási idénytől nyílik lehetőség.

Az Árpád-kori falu

Mindannyiunkat meglepetésként ért a Buszesz területén napvilágra kerülő, ám az oklevelekben nem szereplő kora Árpád-kori falu részlete, mely két történeti városmag határvidékén húzódott. Aquincum ókori városának romjai még látszottak és a 11. században a középkori oklevelekben ekkor még nem régi, azaz Óbuda, hanem Buda/Budavára néven szereplő település területén is felépültek már az első nagy templomok, köépületek. A szeszgyári építkezésekkel összefüggő 19–20. századi bolygatások miatt csak mozaikosan dokumentálható, a 4. századi temetőre is ráhúzódó falu több tucat félig földbe mélyített, téglalap alakú, átlagosan 3×2,5 m alapterületű veremházát sikerült megtalálnunk. A házak északkeleti sarkában létesítették a fűtésre szolgáló kőből rakott kemencéket, melyek átboltozása két esetben épen megőrződött. Az épületek között szintén földbe mélyülő, több esetben munkagödörrel rendelkező kemencék és élelemtároló vermek szolgáltatták a viszonylag szegényes leletanyag túlnyomó hányadát. Utóbbiak közül kiemelhetőek a korszakra jellemző fazekak töredékei és egy érme, mely alapján a település a 12. században létesült.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Budai Balogh, T. (2020). Sörgyári capriccio. Topográfiai kutatások az aquincumi canabae északkeleti határában (Capriccio in a distillery. Topographic research on the northeast border of the Aquincum canabae). *Aquincumi Füzetek* 24, in press.

Endrődi, A. (1992). A korabronzkori Harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában (The settlement and cemetery of the Bell-Beaker Culture in the district of Szigetszentmiklós). In Havassy P. & Selmeczi L. (szerk.), *Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I. – Archaeological Researches on the Line of Motorway M0 Vol. 1* (pp. 83–200). BTM Műhely 5. Budapest: Budapest Történeti Múzeum.

Endrődi, A. (2001). Korabronzkori sírok Aquincum körzetében (Early Bronze Age graves in the environs of Aquincum). *Aquincumi Füzetek* 7, 85–88.

Endrődi, A. (2002). Adatok Békásmegyer őskori településtörténetéhez (Facts concernings the prehistoric settlement history of Békásmegyer settlements and burial-places of the Baden culture from the late Copper Age). *Budapest Régiségei* 35 (1), 35–75.

Fehér, G., Éry, K. & Kralovánszky, A. (1962). *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. Leletkataszter*. Régészeti Tanulmányok II. Budapest: Akadémiai Kiadó.

P. Fischl, K., Kiss, V. & Kulcsár, G. (1999). Kora és középső bronzkori település Baks-Homokbánya (Csongrád megye) lelőhelyen. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 5, 77–190.

Szilas Gábor et al. • Hatezer év rétegsora

Gyuricza, A. (2008). Budapest, III., Bogdáni út – HÉV-vonal – Sorompó utca – Folyamőr utca mindkét oldala (a megszűnő BUSZESZ területén kívül a Szentendrei útig húzódó lakótelep területe is) által határolt terület kerületi szabályozási tervéhez szükséges örökségvédelmi hatástanulmány régészeti fejezete. Kézirat.

Gucsi, L. & Szabó, N. (2018). Examination and possible interpretations of a Middle Bronze Age structured deposition. *Dissertationes Archaeologicae* 3 (6), 217–286. <https://doi.org/10.17204/dissarch.2018.217>

H. Kérdő, K. & Schweitzer F. (szerk.) (2010). *Aquincum. Ókori táj – ókori város. Elmélet, módszer, gyakorlat* 66. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet.

Havas, S. (1892). Visszapillantás az 1889–1892. évek eseményeire. A főváros budai részének régi topographiája. *Budapest Régiségei* 4, 3–30.

Ilon, G. (2012). A halomsíros kultúra rituális „edénydepója” Veszprém határából. – The ritual „vessel hoard” of the Tumulus culture in the vicinity of Veszprém. In Kisfaludi J. (szerk.), *Régészeti kutatások Magyarországon 2010. – Archaeological Investigations in Hungary 2010* (pp. 19–53). Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal – Magyar Nemzeti Múzeum.

Kaba, M. (1976). A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai és leletmentései 1971–1975 között. *Budapest Régiségei* 24 (1), 393–444.

Kaba, M. (1984). A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai és leletmentései 1976–1982 között. *Budapest Régiségei* 25, 455–502.

Kalla, G., Raczky, P. & V. Szabó, G. (2013). Ünnepek és lakoma a régészetben és az írásos forrásokban. Az őskori Európa és Mezopotámia példái alapján. In Déri B. (szerk.), *Convivium. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2012. november 6–7-én tartott vallástudományi konferencia előadásai* (pp. 11–46). Budapest: ELTE BTK Vallástudományi Központ.

Kérdő, K. & M. Virág, Zs. (2006). Régészeti megfigyelés az Óbudai (Hajógyári)-szigeten (Archaeological observations of Óbuda (Dockyard) Island). *Aquincumi Füzetek* 12, 24–29.

Kovács, T. (1978). Középső bronzkori edénylelet Mogyoródról. *Archaeologiai Értesítő* 105, 217–222.

Köszegi, F. (1984). Késő bronzkori leletek a Harrer Pál utcából (Budapest, III. ker.) (Spätbronzezeitliche Funde aus der Harrer Pál utca). *Budapest Régiségei* 25, 121–134.

Köszegi, F. (1996). The bronze finds from Budapest-Flórián tér. In T. Kovács (Hrsg.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen* (pp. 175–181). Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Köszegi, F. (2000). Óskor. In Kiss Cs. & Mócsy F. (szerk.), *Óbuda évszázadai* (pp. 57–82). Budapest: Better Kiadó.

Kuzsinszky, B. (1897a). Az Aquincumi Múzeum és köemlékei (az építészeti részek kihagyásával). *Budapest Régiségei* 5, 95–164.

Kuzsinszky, B. (1897b). Az aquincumi castra kérdése. *Archaeologiai Értesítő* 31, 395–405.

- Lamm, F. & Szilas, G. (2020). Újabb kutatások az egykori BUVÁTI üdülő területén (Recent Excavations in the area of the former BUVÁTI recreational establishment. *Aquincumi Füzetek* 24, in press.
- Nagy, G. (1904). Budapest és vidéke az őskorban. *Budapest Régiségei* 8, 85–157.
- Nagy, L. (1937). Az Aquincumi Múzeum kutatásai és gyarapodása az 1923–35. években. *Budapest Régiségei* 12, 261–275.
- Nagy, L. (1942). Topografia. In Szendy K. (szerk.), *Budapest története*. Vol. I. 2 (pp. 353–385). Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Nagy, T. (1973). Budapest története az őskortól a honfoglalásig. In Gerevich L. (szerk.), *Budapest története*. Vol. 1 (pp. 39–216). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Nagy, M. (1998). *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest*. Vol. I. Monumenta Avarorum Archaeologica 2. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum – A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete.
- Póczy, K. (1983). Az aquincumi canabae utcahálózata és fontosabb épületei a II. és a III. században. *Archaeológiai Értesítő* 110, 252–273.
- Poroszlai, I. (1992). Bölske-Vörösgyűrű. In W. Meier-Arendt (Hrsg.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss* (pp. 141–146). Frankfurt am Main: Museum für Vor- und Frühgeschichte.
- Rómer, F. (1868). A legújabb ó-budai ásatások. *Archaeológiai Értesítő* 1, 41–44, 65–68, 91–94.
- Schreiber, R. (1967). A rákospalotai edényelet. *Archaeológiai Értesítő* 94, 54–58.
- V. Szabó, G. (2004). A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidéki késő bronzkori edénydeponálás szokásaihoz. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 10, 81–113.
- Szilas, G., Viczián, I., Sipos, Gy., Páll, D. G., M. Virág, Zs. & Rekeczki, K. (2019). Környezetrekonstrukciós vizsgálatok az óbuda-i Duna-part mikrorégió területén. In Tóth F. M. (szerk.), *ΜΩΜΟΣ – Őskoros Kutatók XI. Összejövedele – Környezet és ember. Absztrakt kötet* (p. 31). Budapest: Budapesti Történeti Múzeum.
- Szilas, G. & M. Virág, Zs. (2017). A nagy folyam vonzásában: többkorszakos őskori lelőhelyek láncolata az óbuda-békásmegyeri Duna-parton. In Zsidi P. (szerk.), *Kincsek a város alatt – Újdonságok a múltból. Budapest régészeti örökségének feltárása 1867 / 2005–2015* (pp. 21–26). Budapest: Archaeolingua.
- Szilágyi, J. (1955). A római kori ásatások fontosabb eredményei Budapest területén és az Aquincumi Múzeum értékesebb gyarapodásai az 1951–53. években. *Budapest Régiségei* 15, 387–426.
- Vicze, M. (2013). Middle Bronze Age Households at Százhalombatta-Földvár. In A. Anders & G. Kulcsár (eds.), *Moments in Time. Paper Presented to Pál Raczky His 60th Birthday* (pp. 757–770). Budapest: Ősrégészeti Társaság – ELTE – L’Harmattan.
- Zsidi, P. (2001). Településszerkezet kutatása az aquincumi katonavárostól északra (Research into the settlement structure north of the Aquincum Military Town). *Aquincumi Füzetek* 7, 59–67.